

Ruslan Tkachuk

Taras Shevchenko Institute of Literature

of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0809-5115>

Полеміка Теодора Скуминовича щодо хрещення Русі-України в історичному освітленні

The polemic of Theodore Skumynovych on the baptism of Rus'-Ukraine in historical elucidation

Abstract

The article reveals the view of the Ukrainian Catholic polemicist-theologian Theodore Skumynovych, the author of the work *Przyczyny porzucenia Disuniej* (1643), on the history of the baptism of Rus'-Ukraine and the links of the Metropolitanate of Kyiv with Rome since the baptism of Princess Olga. Defending the historiographic conception in which Rus' Church was in unity with the Bishop of Rome from the beginning of its foundation, the writer gave proofs of the christening of the Kyiv Princess Olga by the Patriarch Theophylact, while orthodox polemicists maintained that it was done by Polyuctus, who, in contradistinction to his predecessor, was not friendly to the Pope. The author also proved the opponent's mistake that Prince Volodymyr was baptized by Patriarch Photios, who lived a century earlier and committed schism. In reality, he was baptized by Patriarch Nicholas Chrysoberges. In the understanding of Theodore Skumynovych, Rus' Church was separated from the schismatic processes, which took place at the time of Michael Cerularius, and until the 16th century was in close ties with Rome. In the history of Rus' Church, its Metropolitans acknowledged the jurisdictional primacy of the Bishop of Rome and repeatedly tried to restore the lost Church unity. The use of such methods of scientific analysis as cultural-historical, comparative-historical, descriptive, textual, and biographical allowed to comprehensively analyze this work in the context of polemical literature of the first half of the 17th century and research the historical sources, which the author used in his work.

Keywords: Theodore Skumynovych, Sylvestr Kossov, the Baptism of Rus'-Ukraine, Princess Olga, Ukrainian polemical literature, Patriarch Theophylact, Patriarch Polyuctus.

У творі „Przyczyny porzucenia Disuniei”¹ Теодор Скуминович обґрунтував відстоюваний унійними книжниками дискурс хрещення Русі-України, згідно з яким її правителі прийняли християнство від „католицьких, а не схизматичних”² першоієрархів Константинополя. Полеміст не ділив процес християнізації Русі на окремі етапи, як їх подано у працях Лева Кревзи³, Лаврентія Зизанія⁴, автора Густинського літопису⁵ та Сильвестра Коссова⁶. Зокрема, Лев Кревза у творі „Obrona Jedności Cerkiewney” виокремив такі три періоди інтеграції християнства в політичний і культурний простір України: хрещення київських князів Аскольда і Діра, просвітницька місія солунських братів Кирила і Мефодія та релігійна політика князя Володимира Святославича⁷. Зі свого боку, Сильвестр Коссов, полемізуючи з Левом Кревзою в літописній повісті „O pięćiorakim okrzyczeniu Ruśi”, уміщеній в укладеному ним збірнику житійних творів „Патеріків або żywoty śś. ojców pieczarskich”, вирізнив п’ять хвиль християнізації Руської землі: проповідь апостола Андрія, євангельське служіння святих Кирила і Мефодія, місіонерство Константинопольської церкви за часів імператора Василя I Македонянина, віра княгині Ольги та Володимирове хрещення, після якого християнство стало державною релігією⁸. Теодор Скуминович, пропустивши перші етапи християнізації Русі, розпочав свою розповідь із навершення княгині Ольги. Це було зумовлено не тільки прагненням підкреслити вагому роль київської княгині

¹ T. Skuminowicz, *Przyczyny porzucenia Disuniei przezacnemu narodowi ruskiemu podane*, Wilno 1643.

² L. Kreuza, *Obrona Jedności Cerkiewney, або Dowody ktorými się pokazuie, iż Grecka Cerkiew z Łacińską ma być ziednoczona*, Wilno 1617.

³ Ibidem, s. 53–55.

⁴ L. Zizanii, *Bolshoi katekhizis*, Moskva 1878.

⁵ *Hustynskyi litopys* [v:] *Zbirnyk kozatskykh litopysiv: Khustynskyi, Samiila Velychka, Grabianky*, Kyiv 2006, s. 36–50.

⁶ S. Kossow, *Патеріків або żywoty śś. ojców pieczarskich*, Kijów 1635, s. 11–16.

⁷ L. Kreuza, *Obrona Jedności Cerkiewney, або Dowody ktorými się pokazuie, iż Grecka Cerkiew z Łacińską ma być ziednoczona*, Wilno 1617, s. 53–89.

⁸ S. Kossow, op. cit., s. 11–16.

в засвоєнні русичами євангельського вчення, але й помилками, яких припустився Сильвестр Коссов у відредагованій ним повісті автора Густинського літопису про п'ятиразове хрещення Русі та які спростовували концепцію унійних книжників. Не занурюючись у „лабіринти вирахування часу”⁹ урядування першоієрархів Константинополя, у яких заплутався автор „Патерікóв”-у, аргументуючи твердження православних полемістів, що княгиню Ольгу охрестив патріарх Полієвкт, а не Теофілакт, Теодор Скуминович обґрунтовано довів протилежне. Для цього він цитував хроніку грецького історика Іоанна Зонари, з якої дізнаємося, що хрещення руської княгині припадає на час патріаршого служіння сина імператора Романа I Лакапіна Теофілакта, який упродовж двадцяти трьох років очолював Константинопольську кафедру¹⁰. Обґрунтовуючи для опонентів лояльність Теофілакта до Папи Римського, полеміст покликався на „*Latopisca Ruskiego starego*”¹¹, авторитет якого серед опонентів був значно вищий, ніж у бібліотекаря Апостольської столиці Цезаря Баронія, що також зауважив цей факт у праці „*Annales Ecclesiastici*”, описуючи події 934 р.¹²:

Ten Theophilakt od kogo by miał sakrę wspominałbym Baroniusza, ale powagi iego Disunio nie przymie: więc wspomnię Latopisca Ruskiego starego, który tak mowi: „Patriarchą postanowiony iest Syn Cesarski, gdy bowiem Episkopowie z Rzymu przyiachali, switok (to iest list zwiniony) z sobą przywieźli, poświęcenie iego obwołali, oni go poświęćili, y na Patriarchiey posadzili”. Тоć Holha y z nią Ruś od Unita Chrzest przyięła, y błogosławił Pan wten czas Ruśi¹³.

На маргінесах твору полеміст відзначив, що наведено ним цитату „старого руського літописця” взято з книги братчиків

⁹ T. Skuminowicz, op. cit., s. 58.

¹⁰ J. Zonaras, *Annales* [v:] „*Corpus Universae historiae, praesertim Bizantinae*”, Lutetiae 1567, p. 151–152.

¹¹ T. Skuminowicz, op. cit., s. 58.

¹² C. Baronio, *Annales Ecclesiastici: ex XII tomis Caesaris Baronii S. R. E. Presb. Card. Bibliothecarii Apostolici, in Epitomen redacti*, Moguntiae 1614, p. 858.

¹³ T. Skuminowicz, op. cit., s. 58–59.

Віленського монастиря святої Трійці „*Jedność Świąta Cerkwie Wschodniej y Zachodniej...*”¹⁴, яка була відповіддю на твір „Σύνοψις” православної спільноти Святодухівського монастиря. Беручи до уваги те, що Сильвестр Коссов у збірнику „*Πατερικόν*” називає Нестора „нашим стародавнім слов’янським літописцем”¹⁵, на перший погляд, видається цілком виправданим ідентифікувати постать „старого руського літописця”, до якого апелює Теодор Скуминович, з особою автора-укладача „*Повісті временних літ*”. Проте в Лаврентіївському, Іпатіївському, Радзивілівському, а також у доповненому відомостями з історії Візантії Никонівському списках „*Повісті временних літ*” цієї цитати немає, а тому з’ясувати, яким давньоукраїнським літописним зведенням користувалися унійні книжники, досить проблематично. Відсутність у їхніх творах докладної вказівки на літописну пам’ятку, цитуванням якої вони підтверджували підпорядкування константинопольського патріарха Теофілакта Римській церкві, значно послаблювало аргументацію відстоюваної ними тези.

Твердження православних книжників про те, що княгиню Ольгу охрестив патріарх Полієвкт, а не Теофілакт, як доводили уніати, не є безпідставним. Полеміка українських письменників навколо цього питання розгорнулася через те, що Нестор Літописець у „*Повісті временних літ*” не вказав імені патріарха, який, за його словами, хрестив руську княгиню разом із візантійським імператором Константином VII Порфірородним. Зокрема, у Несторовому зводі про події 6463 р. (955 р.) зазначено: „Вирушила Ольга в Греки і прибула до Цесарограда. А був тоді цесарем Костянтин, син Леонтів. [...] І охрестив її цесар з патріархом”¹⁶. Про плутанину в цьому питанні серед православних богословів свідчить те, що Лаврентій Зизаній у надрукованому ним у Москві у 1627 р. „*Катехізисі*”, екземпляри якого невдовзі за вказівкою московського патріарха Філарета було спалено через

¹⁴ *Jedność Świąta Cerkwie Wschodniej y Zachodniej...*, Wilno 1632, s. 11.

¹⁵ S. Kossow, op. cit., s. 12.

¹⁶ *Povist mynulykh lit [v:] Litopys ruskyi za Ipatskym spyskom*, Kyiv 1989, s. 35.

звинувачення його в ересі, написав, що правителька Русі хрестилася від Теофілакта¹⁷. Думку про звершення обряду хрещення княгині Ольги патріархом Полієвктом висловлено в літописі Густинського монастиря та агіографічному творі „Патеріков або żywoty śś. ojców pieczarskich”. У доведенні своєї позиції православні полемісти не завжди були об’єктивні. Наприклад, Сильвестр Коссов, обґрунтовуючи твердження про те, що під час подорожі княгині Ольги до Константинополя патріаршу кафедру очолював Полієвкт, покликався на історичні дані за 958 р., які навів Цезар Бароній у праці „Annales Ecclesiastici”¹⁸. Однак насправді у викладі подій за цей рік католицький хроніст не згадує ні про Русь, ні про Полієвкта¹⁹. Дилему щодо імені патріарха, який хрестив княгиню Ольгу, зумовлено тим, що літописці не одностайні, у якому році відбулася її аудієнція у Великому палаці Константинополя. Висловлювалися твердження про 946, 955, 956, 957 і 960 рр.²⁰ Патріарх Теофілакт очолював Константинопольську кафедру від 933 до 956 р., а Полієвкт – від 956 до 970 р. У XIX ст. Макарій (Булгаков) одним із перших серед істориків Руської церкви звернув увагу на те, що ключем до розв’язання цього заплутаного питання слугує книга візантійського імператора Константина VII Порфірородного „De Cerimoniis Aulae Byzantinae”²¹. Зокрема, у ній розповідається, що княгиню Ольгу приймали в резиденції правителів Візантії двічі: у середу 9 вересня та в неділю 18 жовтня. Ці дати та дні тижня, як дослідив Макарій (Булгаков), у час царювання Константина VII Порфірородного збігалися в 946 та 957 роках. Учений-богослов відкинув 946 р. через те, що у цій книзі наявна згадка про Романа II Молодшого, сина Константина VII Порфірородного,

¹⁷ L. Zizaniy, op. cit.

¹⁸ S. Kossow, op. cit., s. 13.

¹⁹ C. Baronio, op. cit., p. 865.

²⁰ D. Obolensky, *O’lga’s Conversion: The Evidence Reconsidered* [v:] „Harvard Ukrainian Studies”, 1988–1989, vol. XII/XIII, p. 145–146.

²¹ Constantini Porphyrogeniti imperatoris, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*, Bon-nae 1829, s. 594–598.

як співправителя Візантії, а він, згідно з візантійськими хроніками, став ним не раніше 948 р. Отже, висновував Макарій (Булгаков), княгиня Ольга відвідала Константинополь у 957 р., у перший рік патріаршества Полієвкта²². Цим роком датував дипломатичну місію київської княгині до Константинополя й український історик І. Крип'якевич²³.

Непрямим доказом хрещення княгині Ольги патріархом Полієвктом є пастирське напучування її у вірі, деталі якого наведено у „Повісті временних літ” Нестора літописця:

Просвѣщена ж(є) бывши, радовашеся душею и тѣломъ. И поучи ю патриархъ о вѣрѣ, и ре(че) еи: „Бл(а)г(о)с(ло)в(є)на ты еси в Руськихъ князехъ, яко възлюби свѣтъ, а тму остави. Бл(а)г(о)с(ло)вити тя имуть с(ы)нове Рустии и въ послѣднии родъ внукъ твоихъ”. И заповѣда еи о ц(є)рковнемъ уставѣ, и о м(о)л(и)твѣ и постѣ, и о м(и)л(о)ст(ы)ни, и о въздѣржании тѣла ч(и)ста. Она же, поклонивши главу, стояше, аки губа напаяема, внимаючи ученью, и, покл(о)нившися патриарху, гла(голю)ще: „М(о)литвами твоими, вл(а)д(ы)ко, да съхранена буду о(т) сѣти неприязнены”. Бѣ же имя еи нареч(є)но въ кр(є)щении Олена, яко же и древняя ц(а)р(и)ца, м(а)ти великого Костянтина. И бл(а)г(осло)ви ю патриархъ и о(т)пусти ю²⁴.

Патріарше слово, звернене до щойно просвітленої правительки Русі, оприявнює ревність предстоятеля Константинопольської церкви до благочестя, богословську освіченість, покликання до священницького служіння та учительний авторитет. Усі ці чесноти характеризують насамперед Полієвкта, відомого своєю вченістю та праведністю. Його антиподом був Теофілакт, тривале патріаршество якого осоромило Константинопольську кафедру. За твердженням О. Лебедева, він був „патріархом-чудовиськом”²⁵,

²² Makarij (Bulgakov), *Istoriya Russkoj Cerkvi*, Moskva 1994, kn. I, s. 214–215.

²³ І. Крип'якевич, *Istoriia Ukrainy*, Lviv 1992, s. 44.

²⁴ *Ipat'evskaya letopis'* [v:] „*Polnoe sobranie russkikh letopisej*”, Sanktpeterburg 1908, t. II, col. 49–50.

²⁵ A. Lebedev, *Ocherki vnutrennej istorii Vizantijsko-Vostochnoj tserkvi v IX, X, i XI vekakh: Ot konca ikonoborcheskikh sporov v 842 g. do nachala krestovyx pohodov – 1096 g.*, Sankt-Peterburg 2012, s. 68.

вчинки якого викликали спантеличення в багатьох істориків церкви. У часи урядування Теофілакта відкрито практикували симонію, богослужіння оскверняли танцями, безтямними криками, світськими й сороміцькими піснями. Байдужий до людських скорбот, він понад усе любив коней, яких годував мигдалем, інжиром, поїв вишуканими винами та скроплював коштовними парфумами. До нас дійшла розповідь про те, як через цікавість побачити новонароджене лоша своєї улюбленої кобили Теофілакт перервав звершення літургії у Страсний четвер. Навтішавшись лошам, він повернувся у храм Святої Софії продовжити богослужіння, присвячене стражданням Ісуса Христа²⁶. Цей епізод із життя вичерпно характеризує патріаршество Теофілакта, який був жертвою згубного впливу на церкву релігійної політики імператорів, чие ставлення до таїнства священства передає вислів правителя Римської імперії IV ст. Йовіана: „Те, що мені вгодно, і є канон Церкви”. Зокрема, відомо, що царевича Теофілакта за наказом батька, імператора Романа I Лакапіна, оскопили та у восьмирічному віці висвятили в іподіякони для того, щоб він обійняв Константинопольську кафедру, щойно йому виповниться шістнадцять років. Такі самі негаразди супроводжували Римську церкву, яку в час патріаршества Теофілакта очолювали папи Іоанн XI та Іоанн XII. Останній увійшов в історію католицизму як один із найаморальніших пап, який заплямувався численними і безпрецедентними серед ієрархів розпустою, убивствами та злочинами проти церкви²⁷.

Не менш дискусійним є питання, чи відбулося хрещення княгині Ольги в Константинополі, хоч для унійних і православних книжників це був беззаперечний і доконаний факт. Навернення правительки Русі у Візантію знаходить підтвердження в коротких повідомленнях таких грецьких істориків XI–XII ст., як Георгій

²⁶ Ibidem, s. 68–69.

²⁷ F. Shaff, *Istoriya khristianskoj cerkvi*: v VIII t., Sankt-Peterburg 2013, t. IV, s. 180–181.

Кедрин, Іоанн Скилиця та Іоанн Зонара²⁸. Сумніви щодо цього виникли тому, що імператор Константин VII Порфирородний, описуючи у книзі „*De Cerimoniis Aulae Byzantinae*” аудієнцію княгині Ольги у Великому палаці Константинополя, жодним словом не згадав про таку важливу подію в розвитку візантійсько-руських відносин, як хрещення володарки Київської держави²⁹. „Мовчання двірських протоколів”³⁰ про звершення церковно-світською верхівкою Візантії таїнства хрещення над княгинею Ольгою дало підстави М. Грушевському припустити, що воно могло відбутися в Києві після її повернення з Константинополя. Із цього випливає, що в процесі християнізації Русі на державному рівні давньоукраїнські літописці відредагували історію хрещення княгині Ольги відповідно до поставлених релігійно-політичних завдань.

Неясності щодо хрещення княгині Ольги в Царгороді додає те, що в 959 р. вона вирядила послів до імператора Священної Римської імперії Оттона I з проханням надіслати до Києва одного зі своїх єпископів і священників для євангелізації Русі. Відомості про це наведено в німецькій середньовічній хроніці „*Continuatio Reginonis*” („Продовження хроніки Рєгінона Прюмського”)³¹. У відповідь на звернення „королеви Русі Олени”³² у 961 р. в Україну прибула місіонерська делегація на чолі з єпископом Адальбертом, колишнім монахом Трірського монастиря Святого Максиміана. Утім, не отримавши належної підтримки від правительки Русі та натрапивши на жорсткий опір місцевих язичників, Адальберт із чималими труднощами залишив Русь уже наступного року. Невдовзі після повернення з Києва він очолив Магдебурзьке архієпископство, територія впливу якого поширю-

²⁸ Makariy (Bulgakov), op. cit., s. 213–214.

²⁹ Constantini Porphyrogeniti imperatoris, *De Cerimoniis Aulae Byzantinae*, Bonnæ 1829, p. 594–598.

³⁰ М. Hrushevskiy, *Istoria Ukrainy-Rusi*: v 11 t., 12 kn., Kyiv 1991, t. I, s. 451.

³¹ М. Hrushevskiy, *Vyimky do istorii Ukrainy-Rusi*, Lviv 1895, s. 74.

³² М. Hrushevskiy, *Istoria Ukrayiny-Rusi...*, op. cit., s. 454.

валася на всі слов'янські землі³³. М. Грушевський, спираючись на відсутність історичних відомостей про те, яких заходів вживала княгиня Ольга, щоб створити в Руській державі церковну ієрархію, висловив припущення, що вона зверталася до німецького імператора Оттона I насамперед із політичних мотивів, а той, намагаючись утвердити свій вплив у Східній Європі, з власної ініціативи спрямував до Києва римських місіонерів³⁴. Такої самої думки дотримувався Макарій (Булгаков), який вважав ганебне вигнання Адальберта з Києва доказом того, що він прибув поширювати західне християнство і політику Оттона I серед русичів без протегування керівної еліти Русі-України³⁵.

Повідомлення за 959 р. автора хроніки „*Continuatio Reginionis*”, якого вчені ототожнюють з Адальбертом Магдебурзьким, вносить суттєві корективи в уявлення про датування хрещення княгині Ольги та причини місіонерської подорожі німців до Києва. Нехтувати відомостями єпископа Руського Адальберта, який володів найточнішою інформацією про навернення княгині Ольги, видається неприпустимим. Зокрема, німецький хроніст занотував, що регентка Русі охрестилася в Константинополі за правління Романа II Лакапіна, у той час як Нестор Літописець³⁶ та Іоанн Зонара³⁷, на яких у своєму творі покликався Теодор Скуминович, пов'язували цю подію із зовнішньополітичними досягненнями Константина VII Порфірогенного:

Посли Олени (Helenaе), королеви Ругів (Rugorum), що охрестила ся в Костантинополі, за Романа, імператора костантинопольского, – нещиро, як потім показалось, прибувши до короля, просили, щоб поставити тому народу єпископа і св'ящеників³⁸.

³³ М. Labunka, *Religious Centers and Their Missions to Kievan Rus': From Ol'ga to Volodimer*, „Harvard Ukrainian Studies”, Cambridge, Massachusetts 1988–1989, vol. XII/XIII, p. 168–169.

³⁴ М. Hrushevskyi, *Istoria Ukrayiny-Rusi...*, op. cit., s. 456.

³⁵ Makariy (Bulgakov), op. cit., s. 216–217.

³⁶ *Povist mynulykh lit*, op. cit., s. 35–36.

³⁷ J. Zonaras, op. cit., p. 151–152.

³⁸ М. Hrushevskyi, *Vymky do istorii Ukrainy-Rusi*, op. cit., s. 74.

Британський історик-візантиніст Д. Оболенський стверджував, що Адальберт Магдебурзький був добре обізнаний із політичною ситуацією в Ромейській імперії, і тому, пишучи про хрещення княгині Ольги в Константинополі, не міг помилитися в розрахунках царювання Константина VII Порфірородного (945–959 рр.) та його сина Романа II Лакапіна (959–963 рр.). Покликаючись на розповідь автора шостої книги хроніки „Theophanes Continuatus” („Продовжувач Теофана”) про участь русичів у завоюванні візантійською армією Хандаксу (Іракліон), учений висловив здогад, що напередодні Критської кампанії (960–961 рр.) княгиня Ольга відвідувала Константинополь. Під час аудієнції в Романа II Лакапіна правителька Русі підтвердила попередні військово-політичні домовленості між двома державами та охрестилася, узявши ім'я Олена на честь матері новопроголошеного імператора, а не Константина Великого, як пояснювали давньоукраїнські літописці³⁹. Утім, незважаючи на логічну впорядкованість й аргументованість наведених Д. Оболенським, а також Ж.-П. Арріньюном міркувань, що пояснюють загадку відсутності відомостей про хрещення княгині Ольги в „Обряднику” („De Cerimoniis Aulae Byzantinae”) Константина VII Порфірородного та усувають суперечності щодо вирадження нею посольства до німецького імператора Оттона I, вони не підкріплені даними історичних джерел. У „Повісті временних літ” опис життя наверненої у християнство володарки Русі переривається від 956 до 963 р.; так само немає відомостей про деталі переговорів Романа II Лакапіна з княгинею Ольгою й у грецьких хроніках.

Теодор Скуминович, ідучи услід за викладеною Іоанном Зонарою хронологією подій правління Константина VII Порфірородного, обґрунтував унійну концепцію хрещення княгині Ольги. За розповіддю візантійського історика XII ст., на час патріаршества Теофілакта, ставленика папи Іоанна XI, припало хрещення правительки Русі, а також одруження сина Констан-

³⁹ D. Obolensky, *op. cit.*, p. 154–157.

тина VII Порфірородного Романа II Лакапіна з дочкою корчмаря Анастасією-Теофаною (вирізнялась надзвичайною вродою і заплямувала своє ім'я жорстокістю і вбивствами імператорів; була матір'ю Анни – дружини князя Володимира Великого⁴⁰), що відбулося після повернення руського посольства з Константинополя до Києва⁴¹. Прийняття княгинєю Ольгою таїнства хрещення від нечестивого, проте дружнього до Римської церкви Теофілакта, а не розкольника Полієвкта, слугувало, твердив полеміст, сходженню на Русь Божого благословення, яке поширилося на князювання Святослава Ігоревича. Здобуті в той час русичами перемоги над Волзькою Болгарією, Хозарським каганатом, в'ятичами, а також північнокавказькими ясами (осетинами) і касогами (черкесами), що розширили територію та зміцнили її міжнародний авторитет⁴², Теодор Скуминович пов'язував із молитвами новохрещеної правительки за Руську землю:

Toć Holha y z nią Ruś od Unita Chrzest przyięłą, y błogosławił Pan wten czas Ruśi, bo lubo to Syn iey iedynak Swentosław Marsowi wiek swoy oddawszy, Chrystusa znać nie chciał, y iego łaski był prożen, modlitwami iednak oney, wielą żwicięstw Ruś nad okolicznemi narody sławna była⁴³.

Поразку руського війська в болгаро-грецькій кампанії (968–971 рр.) та загибель князя Святослава на дніпровських порогах від печенізького хана Курі письменник трактував у руслі традицій християнської історіософії. На його думку, син княгині Ольги втратив державу й життя не через політичну підступність візантійських імператорів Нікіфора II Фоки та Іоанна Цимісіхія, які використали військову міць Русі в боротьбі з Болгарією, а тому, що знехтував закликом матері навернутися в християнство, що в підсумку призвело до перемоги війська ромеїв над русичами в боротьбі за Преслав та капітуляції останніх під Доростолом⁴⁴.

⁴⁰ A. Lebedev, op. cit., s. 223–224.

⁴¹ T. Skuminowicz, op. cit., s. 58.

⁴² M. Hrushevskiy, *Istoria Ukrayiny-Rusi...*, op. cit., s. 459–463.

⁴³ T. Skuminowicz, op. cit., s. 59.

⁴⁴ Ibidem.

Хрещення князем Володимиром киян Теодор Скуминович вважав завершальним етапом християнізації Русі-України. Князь Володимир, писав книжник, на відміну від свого батька Святослава Ігоревича, не поступався чеснотами і благочестям княгині Ользі, а тому прийняв християнство й охрестив Русь. Методи, що їх використовував князь Володимир у навершенні русичів у християнство, яке було ключем до освоєння культурних здобутків середземноморської цивілізації та входження Київської держави до кола найрозвиненіших країн світу, почасти розкриває зафіксоване в Йоакимівському літописі прислів'я про хрещення новгородців: „Путята хрестив мечем, а Добриня огнем”⁴⁵. У розповіді про Володимирове хрещення Теодор Скуминович вказав на помилку укладачів книг „Σύνοψις”⁴⁶ та „Πατερικόν”⁴⁷, у яких цю подію хибно віднесено до періоду патріаршества Фотія та Сергія II Студита. Полеміст зауважив, що князь Володимир охрестився за імператора Василя II Болгаробійця, онука Константина VII Порфірородного, та патріарха Миколая II Хрисоверга, який був засновником Київської митрополії. Фотій, як з'ясував Теодор Скуминович, обіймав Константинопольську кафедру у 858–867 і 878–886 рр., за понад століття перед хрещенням Русі, тому наведені у згаданих книгах відомості про висвячення ним на Київську кафедру перших митрополитів у часи князя Володимира були неточними. Православні книжники XVII ст., виводячи антипапську генеалогію ієрархії Руської церкви, повторювали помилки деяких давньоукраїнських літописців, які змішували деталі хрещень Русі, що відбулися за князювання Аскольда і Діра в IX ст. та Володимира в X ст.

Теодор Скуминович, обґрунтовуючи думку про те, що хрещення князя Володимира відбулося за патріаршества Миколая II

⁴⁵ М. Hrushevskiy, *Istoria Ukrayiny-Rusi...*, op. cit., s. 516.

⁴⁶ *Σύνοψις, albo krotkie spisanie praw, przywileiow, swiebod y wolności od niaiaśnieyszycy św. pamięci Krolow Ich Miłości Polskich, y Wielkich Xiążąt W. X. L. y Ruskiego, „Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossiyi”*, Kiev 1887, ch. I, t. VII, s. 539, 606.

⁴⁷ S. Kossow, op. cit., s. 14.

Хрисоверга, а не Фотія та Сергія II Студита, як твердили православні богослови, покликався на українські та грецькі літописні джерела. Серед візантійських хронік полеміст цитував розділ „Imperium Basilii Porphyrogeniti” праці „Annales” Іоанна Зонари, присвячений подіям, що відбулися за правління імператора Василія II Болгаробійця⁴⁸. Книжник зауважив, що розповіді грецького історика про надання князем Володимиром військової підтримки імператору Василію II Болгаробійцю для придушення повстання Варди Фоки передував короткий опис зречення патріаршого престолу Антонієм III Студитом, що впродовж свого служіння відстоював незалежність церкви від впливу державних чиновників, а також історія про поставлення першоієрархом Константинополя Миколая II Хрисоверга після того, як кафедра залишалася вакантною чотири з половиною роки (980–984 рр.)⁴⁹. Така послідовність викладу Іоанном Зонарою історії царювання Василія II Болгаробійця підтверджувала висловлені Теодором Скуминовичем міркування про хрещення князя Володимира в час патріаршества Миколая II Хрисоверга. Полеміст зазначив, що, хоч у літописному зведенні Іоанна Зонари, як і в більшості візантійських хроністів, не висвітлено деталей хрещення князя Володимира, наявна в ньому згадка про одруження правителя Русі з Анною, „порфирородною донькою порфирородного імператора візантійського”⁵⁰ (відбулось одразу після хрещення князя Володимира), дає підстави співвіднести час його навернення з патріаршим служінням Миколая II Хрисоверга. Як висноував Теодор Скуминович, полеміка про те, у час котрого з патріархів відбулося Володимирове хрещення, була великою мірою беззмисловою, оскільки церковна єдність між Константинополем і Римом тривала як за Миколая II Хрисоверга, так і за Сергія II Студита, допоки патріаршу кафедру не очолив Михаїл Керуларій, що вчинив схизму:

---

⁴⁸ T. Skuminowicz, op. cit., s. 59–60; J. Zonaras, op. cit., p. 155–157.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ M. Hrushevskiy, *Istoria Ukrayiny-Rusi...*, op. cit., s. 497–498.

Ale niech, *dato non concesso*, y Sergius chrzcil Ruski za Włodzimierza narod, což w tym? I za Sergiusa trwała Jedność Wiary w Graecyey az do Cerulariusza Patriarchi Schismatika, który po Photiuszu pierwszy Papieże żyć, y łaćinniki wyklinać począł⁵¹.

References

- Baronio C., *Annales Ecclesiastici: ex XII tomis Caesaris Baronii S. R. E. Presb. Card. Bibliothecarii Apostolici, in Epitomen redacti*, Moguntiae 1614.
- Constantini Porphyrogeniti imperatoris, *De cerimoniis aulae byzantinae libri duo graece et latine*, Bonnæ 1829.
- Hrushevskiy M., *Istoria Ukrainy-Rusi*: v 11 t., 12 kn., Kyiv 1991, t. I.
- Hrushevskiy M., *Vymyky do istorii Ukrainy-Rusi*, Lviv 1895.
- Jedność Święta Cerkwie Wschodniej y Zachodniej, Od Początku Wiary Ś. Katholickiej Obficie Rozkrzewiona. W Ruskie Kraie Od Przyięcia Krztu Ś. Szczęśliwie Zawitała [...]. Novvo Wystavviona Przez Bractwo Wileńskie Przenaświętszey Troycy, W Jedności z Ś. Kościołem Rzymskim będące*, Wilno 1632.
- Ipat'evskaya letopis'* [v:] *Polnoye sobraniye russkikh letopisey, izdannoye po vysochajshemu poveleniyu Imperatorskoyu arheograficheskoyu kommissieyu*, Sankt-peterburg 1908, t. II.
- Kossow S., *Патерикѡν або żywoty śś. ojców pieczarskich. Obszynie Słowiańskim ięzykiem przez Świętego Nestora Zakonnika y Latopisca Ruskiego przedtym napisany. Teraz zaś z Graeckich, Łacińskich, Słowiańskich, y Polskich Pisarzow objaśniony, y krocey podany przez Wielebnego w Bogu Oyca Silvestra Kossowa, Episkopa Mściślawskiego, Orszańskiego, y Mohilewskiego*, Kijów 1635.
- Kreuz L., *Obrona Jedności Cerkiewney, або Dowody ktorými się pokazuie, iż Grecka Cerkiew z Łacińską ma być ziednoczona. Podane do druku za rozkazaniem Przewielebnego w Bogu, Oyca Jego M. Oyca Jozefa Wielamina Rutskiego, Archiepiskopa y Metropolity Kiiowskiego, Halickiego, y wszystkiey Ruśi*, Wilno 1617.
- Krypiakovich I., *Istoriia Ukrainy*, vidp. red. F. Shevchenko, B. Akimovich; 2-ge vyd., pererob. i dop., Lviv 1992.
- Labunka M., *Religious Centers and Their Missions to Kievan Rus': From Ol'ga to Volodimer* [v:] „Harvard Ukrainian Studies”, Cambridge, Massachusetts 1988–1989, vol. XII/XIII, p. 159–193.
- Lebedev A., *Ocherki vnutrenney istoriyi Vizantiysko-Vostochnoj cerkvi v IX, X, i XI vekah: Ot konca ikonoborcheskikh sporov v 842 g. do nachala krestovyyh pohodov – 1096 g.*, Sankt-Peterburg 2012.

⁵¹ T. Skuminowicz, op. cit., s. 60.

- Makariy (Bulgakov), *Istoriya Russkoy Cerkvi*, Moskva 1994, kn. I.
- Obolensky D., *O'lga's Conversion: The Evidence Reconsidered* [v:] „Harvard Ukrainian Studies”, Cambridge, Massachusetts 1988–1989, vol. XII/XIII, p.145–178.
- Povist mynulykh lit* [v:] *Litopys ruskyi za Ipatskym spyskom*, Kyiv 1989.
- Skuminowicz T., *Przyczyny porzucenia Disuniey przezacnemu narodowi ruskiemu podane a Jaśnie Wielmożnemu Przewielebnemu Panu Iego Mości Panu Abrahamowi Woynie z Bożey y Apostolskiej Stolicy łaski Biskupowi Wileńskiemu Patronowi y Dobrodźcieiowi swemu ofiarowane od Theodora Skuminowicza*, Wilno 1643.
- Zbirnyk kozackyh litopysiv: Khustynskyi, Samiila Velychka, Grabianky*, Kyiv 2006.
- Zizaniy L., *Bolshoy katehizis*, Moskva 1878.
- Zonaras J., *Annales* [v:] *Corpus Universae historiae, praesertim Bizantinae, Luteitiae* 1567.
- ΣΥΝΟΨΙΣ, *albo krotkie spisanie praw, przywileiow, świebod y wolności od niaiaśnieyszch św. pamięci Krolow Ich Miłości Polskich, y Wielkich Xiążąt W. X. L. y Ruskiego* [v:] „Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossiyi, izdavaemyy kommissiyeyu dlia razbora drevnih aktov, sostoyashchey pri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-Gubernatore”, Kiev 1887, ch. I, t. VII.